

úvodník

ŽIVOT V DIGITÁLNÍM EKOSYSTÉMU „CIRKULUJÍCÍCH REPREZENTACÍ“

Všichni se potýkáme s negativním dopadem řady globálních jevů, které mají vliv na naši psychiku a samozřejmě také ovlivňují práci nás jako psychiatrů. Potýkáme se s narůstající hrozbou velkého vojenského konfliktu, klimatickou změnou, inflací, nestabilitou ekonomického prostředí, obavami z nekontrolovaného šíření umělé inteligence a neschopností dosažení politického konsenzu v řadě dalších významných oblastí. Výsledkem je nárůst sociálně problematických jevů, jako je názorová polarizace, snižování sociální koheze nebo obtížně pochopitelná popularita konspiračních teorií. Společným jmenovatelem uvedených problémů je pocit nejistoty, neukotvenosti a jakási zamlženost pravdy, tedy v přímém přenosu probíhající změna poznávacího (epistemického) procesu. Ta se týká jak jedinců, tak společnosti jako celku. Samozřejmě, je nezbytné se vyhnout „psychiatrizační“ společenských jevů, nicméně jako psychiatři máme velmi blízko k problematice odlišných interpretací reality, jako jsou například bludy. Individuální psychopatologii i řadu z výše uvedených problematických sociálních jevů totiž spojuje právě narušení epistemického procesu jako takového. Jak a proč k němu dochází?

Domnívám se, že dnes prožíváme jakési zesílení rozporu, který přináší dvě roviny procesu poznávání. Tyto roviny lze vnímat jako navzájem kolmé, resp. ortogonální. **Horizontální rovina epistemického procesu** odpovídá evolučně konzervativnímu mechanismu vyvozování (inference) reality, které je založeno na schopnosti generovat modely reality na základě předchozí zkušenosti. Minulá zkušenost vytváří očekávání, tedy modely toho, co je a bude. Naše modely jsou následně testovány porovnáním s aktuální konfigurací vnějšího prostředí. Během tohoto porovnávání „očekávaného s aktuálně přítomným“ nervový systém identifikuje buď shodu, nebo neshodu s tím, že neshoda (jinak také predikční chyba, či „surprise“) stimuluje učení, aktualizuje naše očekávání a vede k dalšímu kolu testování predikovaného modelu. Tento přístup k porozumění epistemickému procesu je podstatou teorie tzv. bayesiánského mozku, resp. prediktivního kódování, a představuje nyní jednu z nejnosičších koncepcí kognitivní vědy, psychologie, počítační psychiatrie a příbuzných disciplín.

Uvedený koncept aktivního vyvozování obrazu reality je v souladu s celou tradicí epistemo-ko-ontologického myšlení, které vychází z předpokladu jakési hranice („Χωρισμός“, chorismos) mezi světem a jeho obrazem v naší mysli, který představil již Platón ve své Ústavě. Samotný koncept „pravdy“, jinak též schopnosti adaptivního přizpůsobení se podmínkám světa, je pak založený na předpokladu shody či korespondence „před“ a „za“ uvedeným „chorismatem“, tedy na korespondenci mezi (fyzikálním) světem „vně“ a jeho obrazem v „uvnitř“ naší mysli. Podstatné však je, že evolučně konzervativní mechanismus aktivní inference (predikce) reality je adaptivní pouze v případě, že naše očekávání testujeme s něčím, co skutečně souvisí s uspořádáním fyzikálních (vč. společenských) složek vnějšího světa.

Popsaný „horizontální“ epistemický proces se nám však zásadně mění rozšířením informačních technologií, resp. „vržeností“ člověka do džungle digitálního ekosystému. Ten přináší zcela novou **vertikální rovnu epistemického procesu**, která neobsahuje přímé obrazy světa (produkt přímé mediálně nezprostředkované zkušenosti), ale zahrnuje především „**cirkulující reprezen-tace**“, tedy mediální obsahy (obrazo-texty, videa apod.), které si lidé navzájem posílají ve virtuální variantě sociálního prostoru. Pravidla, jimž se tyto „reprezentace“ formují, vytvářejí a přenášejí,

pak podmiňují vznik kolektivně sdílených názorů, stereotypů, přesvědčení, identifikací, jednání a alternativních verzí reality, jako jsou konspirační teorie. Negativní či maladaptivní dopady těchto kolektivních cirkulujících reprezentací jsou dány tím, že technologicko-psychologická podmíněnost jejich sdílení a popularity je nezávislá na evolučně osvědčené rovině (horizontálního) poznávacího procesu, kdy se jaksí díváme do světa (nikoliv na displej). Cirkulující reprezentace se řídí vlastními zákonitostmi, které jsou odvozené z pravidel samotné technologie, typicky sociální sítě a jejích algoritmů. Úspěch cirkulujících reprezentací je také závislý na přirozené lidské dispozici k různým kognitivním zkreslením. Dobrymi příklady jsou „negativity“ a „confirmatory bias“, tedy vyšší pravděpodobnost přeposlání zprávy s negativní emocí (varování) nebo s obsahem, který je v souladu s předchozím přesvědčením jedince.

Záplava informací a technologie digitálního světa také vedou k tomu, že různí lidé čerpají zprostředkované poznání z odlišných zdrojů a uzavírají se tak v „bublinách“ stále více a více se rozcházejících světonázorů. Polarizace a názorová extremizace jsou logickými a nezbytnými důsledky. Různé „pravdy“ se prostě stále více a více vzdalují.

Co s tím? Domnívám se, že již samotné porozumění podstatě těchto dvou rovin poznávacího procesu v sobě skrývá možnosti řešení. Horizontální rovina zajišťuje postupné přibližování se tomu, jak svět skutečně. Porovnávání našich vnitřních modelů světa s reálným uspořádáním vstupů tak, jak je přinášejí naše smysly, nás nutně kotví v realitě, tak jak je. Fakt, že v procesu prediktivního testování sdílíme všichni stejnou „referenční sadu“, tedy svět, nutně vede k tomu, že se naše vidění světa spíše sblíží a nakonec dospíváme víceméně ke konsenzu. Roztříštěný svět „cirkulujících reprezentací“ naopak vede k narůstající odlišnosti ve vidění a názorech tak, jak to třeba dokumentuje polarizovaná politická scéna. Důvodem je to, že mozkový mechanismus zodpovědný za prediktivní inferenci nerozlišuje mezi tím, zda testuje skutečný svět (z našich smyslů), nebo obraz světa zprostředkovaný obrazo-texty (nebo videi), které cirkulují v digitálním světě. Obojí na nás totiž působí úplně stejně.

Jako řešení se pak nabízí vcelku jednoduché doporučení: měli bychom se snažit být co nejvíce „ve světě“ přímo. Měli bychom se snažit konstruovat vlastní obraz reality podle přímých (nikoliv mediální scénou zprostředkovaných) zobrazení. Plně vědomě bychom si měli korigovat a hlídat dopad „zprostředkovaně reprezentovaných“ obrazů a názorů a naopak preferovat a kultivovat pohled s co nejmenší příměsí cirkulujících schémat, která v konečném důsledku mohou vést pouze k zamlžení pravdy. Tato myšlenka není nijak nová. Je nejen v souladu s osvobozující tradicí východního myšlení, ale odpovídá také modernímu fenomenologickému přístupu, který přinesli E. Husserl a jeho následovníci. Narůstající potřebu přímého a nezprostředkovaného pohledu na svět (a na sebe sama) pak odráží také současná popularita psychologických směrů, jako je všímavost (mindfulness), a další přístupy tzv. „třetí vlny“ KBT, jako jsou ACT (acceptance and commitment therapy) nebo MCT (metacognitive therapy). Adaptovat se na zmatený a potenciálně nebezpečný digitální ekosystém je nutné nejen pro zdraví našich pacientů, ale také pro celou společnost i nás samotné.

*prof. MUDr. Jiří Horáček, Ph.D., FCMA
Jiri.Horacek@nudz.cz*